

Norske bønders vurdering av økonomien i drifta
Endringer i perioden 2002 til 2008

Frekvensrapport fra undersøkelsen
Trender i norsk landbruk 2002, 2004, 2006 og 2008

Oddveig Storstad

Notat nr 1/08, ISSN 1503-2027

oddveig.storstad@bygdeforskning.no

Norsk senter for bygdeforskning
Universitetscenteret Dragvoll
7491 Trondheim

1. Stemningskifte, økte forventninger og ny optimisme?

Norsk senter for bygdeforskning har siden 2002 "tatt tempen" på norsk landbruk gjennom undersøkelsen Trender i norsk landbruk. Undersøkelsen kartlegger ulike økonomiske, sosiale og kulturelle forhold i norsk landbruk, med vekt på bøndenes subjektive vurderinger – blant annet deres vurderinger av den økonomiske situasjonen. I dette notatet gir vi en framstilling av bøndenes oppfatning av ulike forhold knyttet til økonomien på bruket – utviklingen de siste fem år og tro på utviklingen de kommende fem år.

Hovedkonklusjonene er oppsummert følgende:

- Nær to av ti bønder opplever en positiv inntektsutvikling fra bruket de siste fem årene. Det har vært en økning i tilfredsheten med det økonomiske resultatet fra gården i hele perioden, men størst har økningen vært fra 2006 til 2008.
- Det har vært en meget stor økning i andelen som forventer en positiv utvikling i inntekten fra bruket fra 2006 til 2008. Det er nær tre ganger så mange bønder som tror at inntekten vil gå i en positiv retning i 2008, enn det var i 2006. For første gang er det flere bønder som forventer en positiv utvikling, enn som forventer en utvikling i negativ retning.
- Bøndene er også mer fornøyde med utviklingen av inntekten i husstanden som helhet i dag enn de var tidligere, og de forventer også at den positive utviklingen skal fortsette.
- Den økte optimismen blant bøndene har ikke i noen stor grad slått ut i konkrete investeringsplaner eller planer om økt produksjon. Det er noe færre bønder som planlegger produksjonsnedgang de kommende fem år, og noen flere som planlegger produksjonsøkninger eller større investeringer i driftsbygninger i år sammenlignet med 2006, men forskjellene er ikke store.
- Kravet om et kraftig jordbruksoppgjør står nærmest en hel næring bak.
- Det er stor uenighet mellom bøndene når det gjelder mening om i hvilken grad jordbruksstøtten bør frikobles fra produksjonen eller produksjonsbegrensningene bør fjernes.

2. Datamateriale

Resultatene i rapporten bygger på spørreundersøkelsen "Trender i norsk landbruk" fra 2002, 2004, 2006 og 2008. Undersøkelsen blir gjennomført av Norsk senter for bygdeforskning hvert annet år. Første gang i 2002, og de nyeste dataene er fra 2008. I hvert av de fire årene er dataene samlet inn i tidsrommet januar-mars. Norsk senter for bygdeforskning stod for den faglige gjennomføringen av undersøkelsen, mens det praktiske arbeidet ble utført av meningsmålingsinstituttet Sentio AS.

Utvalgene som notatet bygger på er trukket tilfeldig fra Produsentregisteret og er representative for norske bønder. Svarprosenten har i hvert av årene ligget mellom 51-54 prosent, og størrelsen på nettoutvalgene har for hvert av de fire årene vært mellom på henholdsvis 1678, 1712, 1677 og 1607 bønder, totalt 6674 bønder samlet for de fire undersøkelsene.

De statistiske feilmarginene er opp til 2,4 prosent for hvert anslag når hele utvalget sees under ett (størst feilmargin ved 50/50-fordelinger). Resultater som gjelder for delutvalg er betydelig større (for delutvalg på 500 er feilmarginen opp til 4,4 prosent for hvert anslag). Dette fordrer varsomhet i tolkningen av resultatene.

Som "bønder" har vi definert alle personer som driver et gårdsbruk og får produksjonstillegg. Vær oppmerksom på at utvalget dermed også favner mange "deltidsbønder", dvs. personer som har lønnet arbeid i tillegg til gårdsdriften.

3. Bøndernes vurdering av økonomien på bruket

Som det framgår av tabell 1 er det en merkbar økning i andelen som opplever at det økonomiske resultatet fra gårdsdriften har utviklet seg i positiv retning fra 2006 til 2008.

Tabell 1: Syn på endring i den økonomiske utviklinga på bruket de siste fem årene. Prosent.¹

	2002	2004	2006	2008
Endret seg i positiv retning	10.6	15.4	14.9	19.1
Ingen endring	15.6	19.7	21.3	27.6
Endret seg i negativ retning	69.4	60.4	59.0	48.1
Vet ikke	4.4	4.6	4.8	5.1
Sum	100.0	100.1	100.0	99.9
N	1607	1636	1622	1554

Kendall's tau-b -.109, t-verdi -10.194, p<.001

Fra den første Trend-undersøkelsen i 2002 til 2008 har det vært en økning på 8.5 prosentpoeng i andelen bønder som opplever at inntektsutviklinga fra bruket har gått i positiv retning. Ser vi på andelen som opplever at inntekten har gått i negativ retning er forskjellen betydelig større. Mens 69.4 prosent av bøndene opplevde at inntektsutviklingen på bruket i 2002 hadde gått i negativ retning de siste fem årene, var denne andelen redusert til 48.1 prosent i siste Trend-undersøkelsen. Altså en nedgang på 21.3 prosentpoeng på åtte år.

Generelt er det grunn til å tro at det er de bøndene som har dårligst inntekt fra gården som legger ned drifta. Siden første Trend-undersøkelse i 2002 har mer enn 10 000 bønder forsvunnet ut av næringa. I 2002 søkte 58 992 personer om produksjonstillegg, men tallet i 2007 var nede i 48 110. det vil si en nedgang på 18.3 prosent. Dette vil i noen grad kunne påvirke resultatene, men forklarer neppe hele økningen.

Til tross for at en større andel bønder opplever en bedre økonomisk utvikling, er det verdt å merke seg at annenhver bonde fortsatt opplever at inntektsutviklinga på bruket går i negativ retning. Det er altså fortsatt slik at langt flere opplever at inntektsutviklinga går i negativ retning, enn i positiv retning.

I neste tabell har vi framstilt bøndernes vurderinger av hvordan de tror at inntekten fra gården vil utvikle seg de kommende fem årene.

Tabell 2: Syn på endring i den økonomiske utviklinga på bruket de kommende fem år. Prosent.

	2002	2004	2006	2008
Endre seg i positiv retning	10.2	13.5	13.2	36.3
Ingen endring	12.7	13.6	14.6	22.8
Endre seg i negativ retning	59.7	56.4	56.1	22.7
Vet ikke	17.4	16.5	16.1	18.2
Sum	100.0	100.0	100.0	100.0
N	1641	1693	1651	1586

Kendall's tau-b -.166, t-verdi -15.038, p<.001

¹ De bøndene som driver bruk som har vært i virksomhet mindre enn fem år er utelatt fra analysen, og utgjør mellom 1.5-2.9 prosent av utvalget for hvert av de fire årene.

Tabellen viser betydelige endringer fra 2006 til 2008. Etter at bøndenes forventninger har ligget relativt stabilt fra 2002 til 2006, ser vi at en langt større andel av bøndene i 2008 forventer en positiv inntektsutvikling de neste fem årene. Mens 13.2 prosent i 2006 trodde på en positiv utvikling for gårdsinntekten de kommende fem årene, er andelen i 2008 36.3 prosent. Altså en økning på 23.1 prosentpoeng på to år. Ser vi på andelen som tror at inntekten vil utvikle seg negativt er endringene ennå større. I 2006 var det 56.1 prosent som forventet en negativ inntektsutvikling for de kommende fem årene, mens denne andelen var falt til 22.7 prosent i 2008, en nedgang på 33.4 prosentpoeng.

Dette er betydelige forskjeller på to år, og det er all grunn til å tro at dette stemningsskifte blant bøndene har kommet de siste månedene. I den grad det er riktig skyldes den økte optimismen i *større grad* forhold som ligger utenfor landets grenser, enn endringer i norsk landbrukspolitikken. Det betyr derimot ikke at bøndenes forventninger til den nasjonale landbrukspolitikken ikke har betydning. Som jeg skal komme nærmere tilbake til i avsnitt 6 har bøndene store forventninger til årets jordbruksoppgjør. De økte matvareprisene som vi har sett i siste halvdel av 2007/første halvdel av 2008, ser ut til å ha skapt en forventning hos norske bønder om at dette vil påvirke deres egen inntektsituasjon positivt de kommende fem årene. Det er derfor rimelig å tenke seg at endringer internasjonalt de siste månedene bidrar til å forsterke forventningene til den innenlandske landbrukspolitikken.

4. Vurdering av husholdets økonomiske situasjon

I tabellen under har vi framstilt bøndenes syn på hvordan de opplever at den totale økonomiske situasjonen for husstanden har utviklet seg de siste fem årene.

Tabell 3: Syn på endring i husstandens totale økonomiske situasjon de siste fem årene. Prosent.

	2002	2004	2006	2008
Endret seg i positiv retning	35.1	39.3	45.4	45.9
Ingen endring	31.5	31.9	29.4	30.4
Endret seg i negativ retning	30.7	25.3	22.2	20.6
Vet ikke	2.8	3.5	3.1	3.1
Sum	100.0	100.1	100.0	99.9
N	1647	1695	1649	1589

Kendall's tau-b -0.080, t-verdi -7.672, p<.001

For det første er det verdt å merke seg at bøndene vurderer den økonomiske situasjonen for husstanden som helhet langt bedre, enn hvordan de vurderer resultatet fra gårdsdrifta isolert sett. Videre ser vi at det er en økning i andelen som vurderer den økonomiske utviklingen for husstanden de siste fem årene som positiv fra 2002 til 2008. Mens 35.1 prosent i 2002 trodde at husstandens økonomiske situasjon ville utvikle seg positivt de kommende fem årene, var tilsvarende andel 45.9 prosent i 2008. Dette utgjør en økning på 10.8 prosentpoeng, og er med det noe større enn hva den var for bøndenes vurdering av hvordan inntekten fra gårdsdrifta har utviklet seg i samme periode (8.5 prosentpoeng).

Det er videre verdt å merke seg at det er ubetydelige endringer i bøndenes vurdering av hvordan utviklingen av husstandens totale økonomiske situasjon har vært fra 2006 til 2008. det vil med andre ord si at vi ikke "finner igjen" den positive økningen som bøndene vurderer har vært på inntekten fra gårdsdrifta i deres vurdering av utviklingen av husholdets totale økonomiske situasjon. En mulig forklaring på dette kan være at den positive inntektsutviklingen fra bruket er marginal, og ikke gir noen stor effekt på husstandens totale økonomiske situasjon.

Tabell 4: Syn på endring i husstandens totale økonomiske situasjon de kommende fem årene. Prosent.

	2002	2004	2006	2008
Endre seg i positiv retning	25.5	27.8	31.7	39.2
Ingen endring	32.4	33.2	33.1	34.8
Endre seg i negativ retning	24.1	22.2	21.5	11.4
Vet ikke	17.9	16.8	13.7	14.6
Sum	100.0	100.1	100.0	99.9
N	1644	1700	1648	1591

Kendall's tau-b -0.102, t-verdi -9.909, $p < .001$

Troen på at husstandens økonomiske situasjon vil utvikle seg positivt i årene framover har økt blant bøndene siden første Trend-undersøkelse i 2002. Siden 2002 har andelen som tror på en positiv økonomisk utvikling for egen husstand økt med 13.7 prosentpoeng fra 22.5 prosent i 2002 til 39.2 prosent i 2008. Samtidig har andelen som forventet en negativ økonomisk utvikling for husstanden blitt redusert fra 24.1 prosent i 2002 til 11.4 prosent i 2008.

Andelen som, i 2008, forventer en positiv inntektsutvikling for husstanden i årene framover er noe høyere enn de som forventer en positiv inntektsutvikling for gårdsdrifta (39.2% vs. 36.6%), men forventningen om en bedre inntektsutvikling fra gårdsdrifta har økt langt mer enn forventningen på vegne av husstandens samlede økonomiske situasjon.

Korrelasjonen (Pearsons) mellom forventninger om inntektsutviklingen fra gårdsdrifta og husstandens totale økonomiske situasjon er på 0.41^2 , og viser at de to størrelsene i stor grad henger sammen. Samtidig er det på langt nær et ett-til-ett-forhold. En av forklaringene på dette, og som vi tidligere har vært inne på, er at for mange utgjør inntekten fra gården en liten del av familiens totale inntekter. Mange bønder har sin hovedinntektskilde fra inntektsgivende arbeid utenfor bruket, og mange har i tillegg ektefelle/samboer som jobber fulltid utenfor gården. Hvis vi kun ser på den delen av bøndene som har mer enn 75 prosent av husstandens samlede inntekter fra gårdsdrifta var korrelasjonen i 2008 0.59 (Pearsons), og det indikerer at inntekt fra gårdsdrifta er en noe annen "størrelse" enn husstandens samlede økonomiske situasjon. Det vil si at inntekten fra gårdsdrifta betyr noe "annet", og derfor vurderes på en annen måte enn man vurderer den totale økonomiske situasjonen for husstanden som helhet. Blant annet kan man tenke seg at inntekten på gården også har en symbolsk verdi som sier noe om storsamfunnets verdsetting av den jobben man gjør som bonde. Eller at hvor mye gården kaster av seg økonomisk, for mange vurderes opp mot både arbeidsinnsats og andre kostnader der man hele tiden vurderer om det "er verdt det". Det vil si at mange nærmer seg en grense for at det ikke lenger er verdt hverken arbeidsinnsats eller andre kostnader, og at det å legge ned drifta blir et mer reelt alternativ.

5. Planer for gårdsdrifta

Som vist ser vi klare tendenser til at vi er (midt) inne i et stemningsskifte blant norske bønder, hvor de internasjonale endringene i matvareprisene har bidratt til en markert økt optimisme, eller kanskje retttere, forventning blant norske bønder om økte inntekter i de kommende år. Vi skal senere i notatet se i hvilken grad dette har bidratt til å skape forventninger om at noe av denne inntektsøkningen skal kunne tas ut ved jordbruksoppkjøret i 2008, men først skal vi se i hvilken grad det er sammenheng mellom den økte optimismen og bøndenes planer for gården.

² I 2002 var korrelasjonen på 0.33, i 2004 på 0.32 og i 2006 på 0.33.

Tabell 5: Sannsynlige utviklingstrekk på bruket de neste fem årene Prosent.

	2002	2004	2006	2008	p-verdi
Produksjonsøkning	29.1	34.4	34.5	38.7	<.001
Produksjonsnedgang	12.0	14.7	15.2	13.9	.095
Kostnadsreduksjoner	26.2	22.8	23.1	17.0	<.001
Økt arbeidsinnsats på bruket	10.3	13.1	12.9	13.3	.113
(Videre)utvikling av tilleggsnæring med utgangspunkt i gårdens ressurser	17.3	18.2	17.3	16.7	.495
Videreforedling og/eller salg av gårdsprodukter	6.4	7.7	6.3	6.0	.383
Jeg arbeider (mer) utenfor gården	23.5	21.5	21.2	19.0	.002
Ektefelle/samboer arbeider (mer) utenfor gården	15.0	13.0	12.8	11.4	.004
Jeg blir pensjonist	13.9	15.9	16.3	16.9	.016
Legger ned gårdsdrifta, fortsatt bosatt på gården	12.0	13.8	14.8	14.3	.032
Legger ned gårdsdrifta, flytter	2.7	2.0	2.7	1.9	.241
Gårdsbruket blir fritidseiendom	2.9	2.2	1.9	1.3	<.001

Det er en merkbar økning fra 2002 til 2008 når det gjelder andelen bønder som planlegger produksjonsøkning - fra tre av ti bønder i 2002 til nær fire av ti i 2008. Det er en noe større økning i andelen som planlegger produksjonsvekst fra 2006 til 2008, enn det har vært de tidligere årene, og vi ser også at det er en viss nedgang i andelen som har planer om produksjonsnedgang fra 2006 til 2008. Tidligere har vi sett en tendens i retning av en økende andel som planlegger produksjonsnedgang. Dette kan være et tegn på at antallet bønder som er i ferd med å orientere seg ut av næringen bremses noe opp og at vi derfor kan forvente en svakere avgang av bønder enn vi har sett de siste årene. Vi ser også at andelen som planlegger å selv jobbe mer utenfor bruket eller har en ektefelle/samboer som planlegger å arbeide mer utenfor bruket, er signifikant redusert. Derimot er andelen som planlegger økt arbeidsinnsats på bruket stabil i de tre siste undersøkelsene. Samtidig ser vi at andelen som planlegger å legge ned drifta og enten flytte eller bli boende på gården er relativt stabil i hele perioden. Det er altså vanskelig å gi noe entydig svar på om avgangen fra bondeyrket vil stabilisere seg på dagens nivå eller reduseres noe. At den vil akselerere er det imidlertid lite som tyder på.

Videre er det verdt å merke seg at andelen som har planer om å få gjennomført kostnadsreduksjoner i driften er redusert fra 23.1 prosent i 2006 til 17.0 prosent i 2008. I tillegg ser vi også at andelen av bøndene som planlegger å satse på (videre)utvikling av tilleggsnæringer med utgangspunkt i gårdens ressurser eller gårdsprodukter er uendret i perioden.

Ut fra disse resultatene er det mye som tyder på at den økte optimismen, eller økte forventningen, blant bøndene i noen grad har slått ut i konkrete driftsplaner. Dette ser vi også av neste tabell.

Tabell 6: Sannsynlighet for at det vil bli foretatt større investeringer i gårdens driftsbygninger de neste fem årene. Prosent.

	2002	2004	2006	2008
Svært sannsynlig	9.4	10.4	11.1	12.9
Ganske sannsynlig	14.5	15.2	15.8	18.2
Lite sannsynlig	54.9	51.7	51.8	51.7
Usannsynlig	21.2	22.7	21.3	17.2
Sum	100.0	100.0	100.0	100.1
N	1652	1698	1656	1593

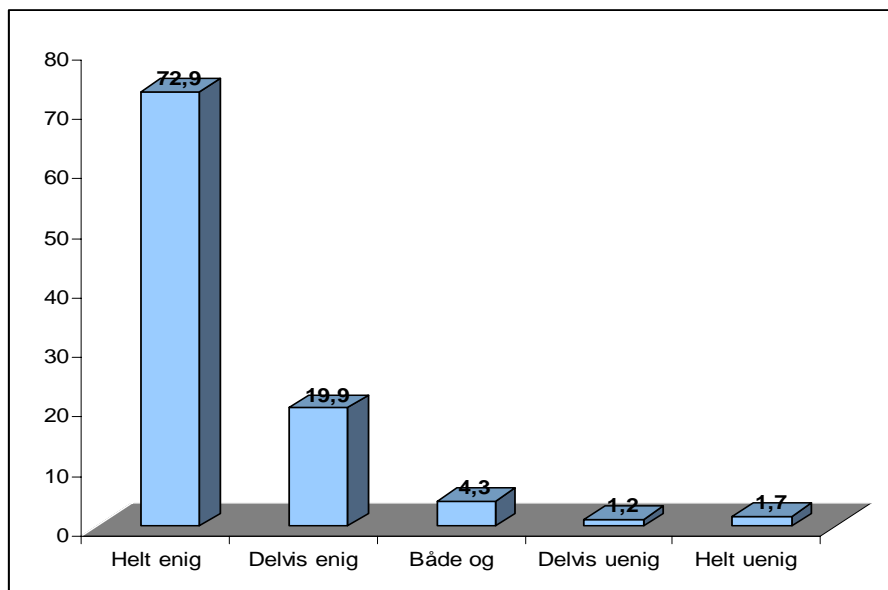
Kendall's tau-b -0.050, t-verdi -4.820, p<.001

Det er en signifikant økning i andelen bønder som planlegger større investeringer i gårdens driftsbygninger, og vi ser at denne økningen særlig har kommet fra 2006 til 2008. Men 26.9 prosent i 2006-undersøkelsen oppgav at de det var svært eller ganske sannsynlig at de kom til å

foreta større investeringer i gårdens driftsbygninger, var andelen økt til 31.1 prosent i 2008. Til tross for denne merkbare økningen, er den relativt liten i forhold til den store økningen vi fant i andel bønder som forventer en positiv utvikling i resultatet fra gårdsdrifta. Forklaringen på dette ligger sannsynligvis i at den økte optimismen blant bøndene er av helt ny dato (reaksjon på bl.a. sterkt økende matvarepriser internasjonalt) og at dette ikke ennå har rukket å materialisere seg i konkrete investeringsplaner.

6. Bøndenes oppfatninger om jordbruksoppgjøret

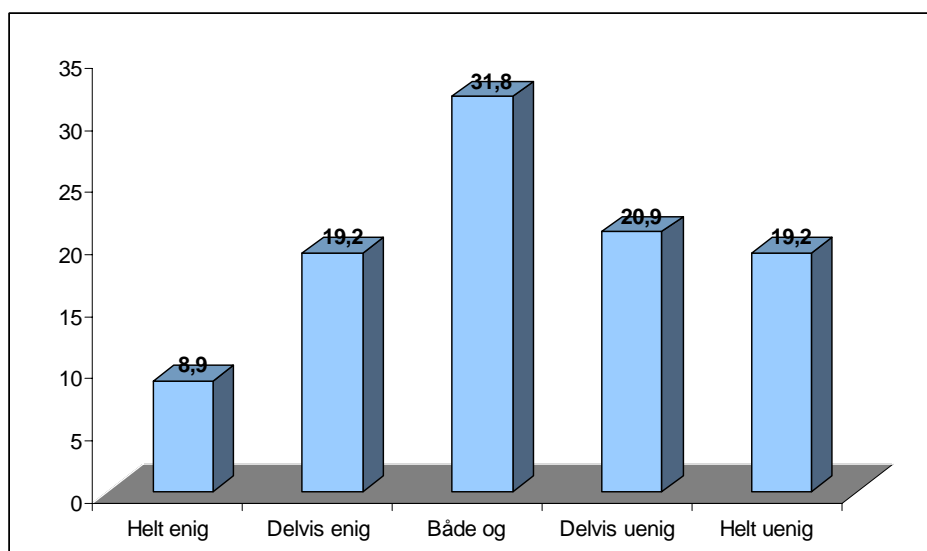
Det er nærmest en hel næring som står bak kravet om at årets jordbruksoppgjør må gi et kraftig løft i bøndenes inntekter.

Figur 1: Grad av enighet i påstanden ”prisene til bøndene må kraftig opp i årets jordbruksoppgjør”. Prosent. N(1569)

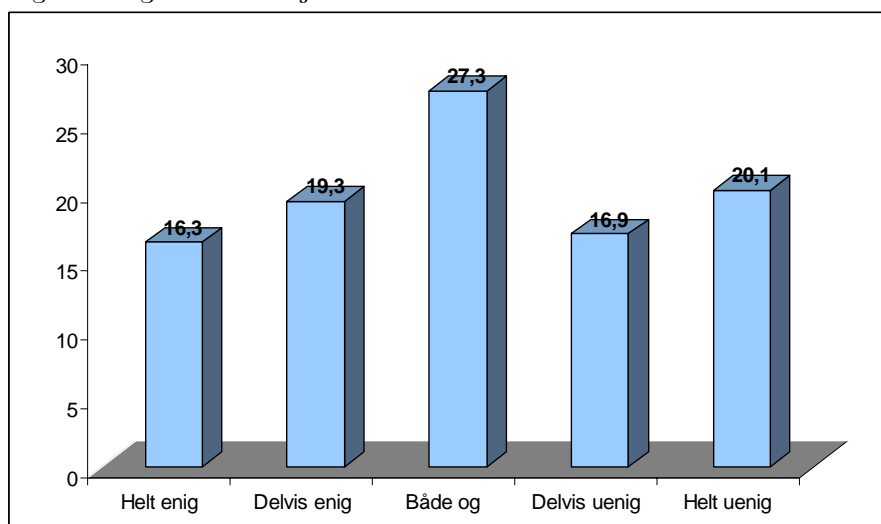
Mens 2.9 prosent er uenige i påstanden om at ”prisene til bøndene må kraftig opp i årets jordbruksoppgjør” og 4.3 prosent hverken er enige eller uenige, er den store massen av bønder enige i påstanden (92.8%).

Selv om det er noen nyanser i datamaterialet, er hovedresultatet at bøndene står samlet foran årets jordbruksoppgjør med ønske om kraftig prisløft i årets oppgjør. Derimot er de ikke fullt så enige når det gjelder synet på om en bør endre dagens system. Som figur 4 viser, er 28.1 prosent av bøndene enige i at jordbruksstøtten i større grad bør frikobles fra produksjonen, mens 40.1 prosent er uenige. I tillegg er det en relativt stor gruppe (31.8%) som legger seg i en mellomposisjon.

Figur 2: Grad av enighet i påstanden "jordbruksstøtten må i større grad frikobles fra produksjonen". N(1543)

Norske bønder er heller ikke enige om påstanden "det er på tide å fjerne produksjonsbegrensningene i norsk jordbruk".

Figur 3: Grad av enighet i påstanden "det er på tide å fjerne produksjonsbegrensningene i norsk jordbruk". N(1543)

Som vi ser deler bøndene seg i to jevnstore grupper på hver sin side av midtkategorien - 35.6 prosent av bøndene mener at produksjonsbegrensningene bør fjernes, mens 37.0 prosent er uenige i en slik utvikling. I tillegg er det en relativt stor gruppe som plasserer seg midt i (27.3%), og som ikke har gjort seg opp noe klar formening om spørsmålet.

7. Ulike grupper av bønders syn på økonomiske forhold

Avslutningsvis vil vi se på i hvilken grad ulike grupper av bønder vurderer den økonomiske situasjonen. I hvor stor grad er det forskjell mellom medlemmene i Norges Bondelag og medlemmene i Norsk Bonde- og Småbrukarlag, mellom bønder som driver med ulike produksjoner, mellom de som jobber mye og de som jobber lite på bruket eller mellom de som

driver små versus de som driver store gårder? Vi vil her kun se på tallene fra 2008-undersøkelsen.

8.1 Medlemstilknytning til faglag

Det er helt ubetydelige forskjeller mellom medlemmene til Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Norges Bondelag og den gruppen av bønder som ikke er medlemmer i noen av faglagene når det gjelder deres vurdering av hvordan økonomien i drifta har utviklet seg de siste fem årene. Derimot finner vi signifikante forskjeller når det gjelder deres tro på hvordan økonomien vil utvikle seg de neste fem årene.

Tabell 7: Syn på endring i den økonomiske utviklinga på bruket de kommende fem årene etter medlemstilknytning til faglagene. 2008. Prosent.

	Norsk Bonde- og Småbrukarlag	Norges Bondelag	Ingen medlemstilknytning	Totalt
Endre seg i positiv retning	42.9	37.8	30.5	36.3
Ingen endring	21.5	24.4	20.0	22.8
Endre seg i negativ retning	17.8	20.0	30.1	18.2
Vet ikke	17.8	17.7	19.4	18.2
Sum	100.0	100.0	100.0	100.0
N	191	930	465	1586

Pearsons χ^2 26.697, 6 df, $p < .001$

Hovedforskjellen går mellom de som enten er medlemmer i Bondelaget eller i Småbrukarlaget på den ene siden, og de som ikke er medlemmer i noen av de to faglagene på den andre siden. Medlemmene i de to faglagene er mer optimistiske og mindre pessimistiske med tanke på den økonomiske utviklinga på bruket de kommende fem årene, enn ikke-medlemmene. Samtidig ser vi at det er en noe større andel optimister og lavere andel pessimister blant Småbrukarlagets medlemmer, enn det er blant medlemmene til Bondelaget.

Framtidsoptimismen i Småbrukarlaget er ikke veldig mye større enn i Bondelaget, og vi finner da heller ingen forskjeller mellom de to gruppene når det gjelder forventninger til årets jordbruksoppgjør. Som det går fram av tabell 8 er det imidlertid større oppslutning om å frikoble landbruksstøtte fra produksjonen blant medlemmene i Norsk Bonde- og Småbrukarlag, enn det er blant Bondelagets medlemmer.

Tabell 8: Grad av enighet i påstanden "jordbruksstøtten må i større grad frikobles fra produksjonen" etter medlemskap i faglag. Prosent.

	Norsk Bonde- og Småbrukarlag	Norges Bondelag	Ikke noe medlemskap	Totalt
Helt enig	15.5	7.5	9.0	8.9
Delvis enig	28.9	18.3	17.1	19.2
Både og	34.8	30.8	32.6	31.8
Delvis uenig	11.2	23.4	19.8	20.9
Helt uenig	9.6	20.0	21.6	19.2
Sum	100.0	100.0	100.1	100.0
N	187	911	445	1543

Pearsons χ^2 44.534, 8 df, $p < .001$

Mens 44.4 prosent av medlemmene i Norsk Bonde- og Småbrukarlag er enige i at jordbruksstøtten i mindre grad bør være koblet opp mot produksjonen, er tilsvarende andel blant de som er medlemmer i Bondelaget 25.8 prosent. Andelen som svarer både og, og som dermed plasserer seg i en vet ikke-gruppe er høy blant medlemmene i begge de to faglagene. Det er altså ingen stor enighet innad noen av de to faglagene om i hvilken grad støtte bør kobles fra produksjonen, men tendensen i de to faglagene går som vi ser i hver sin retning.

Tabell 9: Grad av enighet i påstanden ”det er på tide å fjerne produksjonsbegrensningene i norsk jordbruk” etter medlemskap i faglag. Prosent.

	Norsk Bonde- og Småbrukarlag	Norges Bondelag	Ikke noe medlemskap	Totalt
Helt enig	19.6	12.0	23.6	16.3
Delvis enig	18.5	18.5	21.2	19.3
Både og	21.7	27.9	28.5	27.3
Delvis uenig	17.5	18.3	13.9	16.9
Helt uenig	22.8	23.2	12.8	20.1
Sum	100.1	99.9	100.0	99.9
N	189	922	453	1564

Pearsons χ^2 50.690, 8 df, $p < .001$

Som det går fram av tabellen over er oppslutningen om å fjerne produksjonsbegrensningene i norsk jordbruk større blant medlemmene i Småbrukarlaget (38.1% enige) enn blant medlemmene i Bondelaget (30.5% enige). Størst er oppslutningen blant de som ikke er medlemmer av noen av de to faglaga (44.8% enige).

8.2 Type produksjon

Vi har delt inn bøndene etter hvilken type produksjon som er viktigst på bruket: melkeproduksjon, annen husdyrproduksjon, korn eller andre typer produksjoner.

Tabell 10: Syn på endring i den økonomiske utviklinga på bruket de siste fem årene etter hva som er viktigste produksjon på bruket. 2008. Prosent.

	Annen		Korn	Annen	
	Melkeproduksjon	husdyrproduksjon		produksjon	Totalt
Endret seg i positiv retning	20.6	20.1	8.3	23.8	18.5
Ingen endring	23.9	28.8	34.2	24.3	27.7
Endret seg i negativ retning	51.3	44.2	52.6	47.6	48.5
Vet ikke	4.2	6.9	4.9	4.3	5.3
Sum	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
N	456	507	266	185	1414

Pearsons χ^2 34.703, 9 df, $p < .001$

Som vi ser er de som har melkeproduksjon, husdyrproduksjon eller annen produksjon som viktigste produksjon på bruket langt mer fornøyde mer inntektsutviklingen fra bruket de siste årene, enn de som driver med kornproduksjon.

Vi finner igjen de samme forskjellene når det gjelder tro på den økonomiske utviklingen i de kommende fem årene.

Tabell 11: Syn på endring i den økonomiske utviklinga på bruket de kommende fem årene etter hva som er viktigste produksjon på bruket. 2008. Prosent.

	Melke-	Annen	Korn	Annen	
	produksjon	husdyrproduksjon		produksjon	Totalt
Endre seg i positiv retning	37.9	42.1	24.9	37.7	37.0
Ingen endring	22.3	20.0	26.8	23.6	22.5
Endre seg i negativ retning	18.6	21.3	29.7	23.6	22.3
Vet ikke	21.2	16.6	18.6	15.2	18.2
Sum	100.0	100.0	100.0	100.1	100.0
N	462	525	269	191	1447

Pearsons χ^2 32.061, 9 df, $p < .001$

De som driver med annen husdyrproduksjon har størst andel bønder som ser positivt på de neste fem årene (42.1%), mens de som driver med melkeproduksjon og andre typer

produksjoner ligger på henholdsvis 37.9 prosent og 37.7 prosent "optimister". Lavest optimisme finner vi blant de som driver med kornproduksjon (24.9%), og det er også blant denne gruppen av produsenter vi finner størst andel pessimister (29.7%).

Sammenlignet med undersøkelsen for 2006 har de som driver med andre produksjoner hatt størst økning i forventningene med 26 prosentpoeng. Deretter følger de som driver med annen husdyrproduksjon (23 prosentpoeng), mens de som driver med melkeproduksjon har hatt en økning på 19 prosentpoeng og de som driver med korn 18 prosentpoeng.

Selv om det ikke er store forskjeller mellom de ulike produksjonstypene ser vi at de som har melkeproduksjon som viktigste produksjon har størst forventninger til årets jordbruksoppgjør.

Tabell 12: Grad av enighet i påstanden "prisene til bøndene må kraftig opp i årets jordbruksoppgjør" etter hva som er viktigste produksjon på bruket. Prosent.

	<i>Annen</i>			<i>Annen</i>	<i>Totalt</i>
	<i>Melkeproduksjon</i>	<i>husdyrproduksjon</i>	<i>Korn</i>	<i>produksjon</i>	
Helt enig	84.6	75.5	63.1	53.8	73.3
Delvis enig	12.6	19.7	27.2	28.5	20.0
Både og	1.5	1.7	6.7	13.4	4.1
Delvis uenig	0.2	1.0	2.6	2.7	1.3
Helt uenig	1.1	2.1	0.4	1.6	1.4
Sum	100.0	100.0	100.0	100.0	100.1
N	460	519	268	186	1433

Pearsons χ^2 122.177, 12 df, p<.001

Oppslutningen om å løse opp koblingen mellom jordbruksstøtten og produksjonen er størst blant de som driver med annen husdyrproduksjon (31.9% enige) og blant de som driver med andre produksjoner enn melk, kjøtt og korn (32.8% enige).

Tabell 13: Grad av enighet i påstanden "jordbruksstøtten må i større grad frikobles fra produksjonen" etter hva som er viktigste produksjon på bruket. Prosent.

	<i>Annen</i>			<i>Annen</i>	<i>Totalt</i>
	<i>Melkeproduksjon</i>	<i>husdyrproduksjon</i>	<i>Korn</i>	<i>produksjon</i>	
Helt enig	7.5	9.4	7.2	12.2	8.7
Delvis enig	14.9	22.5	20.8	20.6	19.5
Både og	33.2	27.3	34.3	35.6	31.6
Delvis uenig	24.4	21.0	20.0	15.0	21.1
Helt uenig	20.0	19.8	17.7	16.7	19.1
Sum	100.0	100.0	100.0	100.1	100.0
N	455	510	265	180	1410

Pearsons χ^2 23.680, 12 df, p=.022

Videre ser vi (tabell 14) at motstanden mot å fjerne produksjonsbegrensningene er størst blant melkeprodusentene hvor nær annenhver produsent er uenige i påstanden om at det er på tide å fjerne produksjonsbegrensningene i det norske jordbruket. Tilsvarende andel for de andre produksjonsgruppene er 37.9 prosent blant de som driver med annen husdyrproduksjon, 30.2 prosent blant kornbøndene og 22.0 prosent blant den gruppen av bønder som driver med andre typer av produksjoner.

Tabell 14: Grad av enighet i påstanden "det er på tide å fjerne produksjonsbegrensningene i norsk jordbruk" etter hva som er viktigste produksjon på bruket. Prosent.

	Annen			Annen produksjon	Totalt
	Melkeproduksjon	husdyrproduksjon	Korn		
Helt enig	10.3	17.1	18.9	20.4	15.7
Delvis enig	15.5	18.1	24.5	24.7	19.3
Både og	25.8	26.9	26.4	32.8	27.2
Delvis uenig	18.6	18.7	15.1	13.4	17.3
Helt uenig	29.9	19.2	15.1	8.6	20.5
Sum	100.1	100.0	100.0	99.9	100.0
N	458	520	265	186	1429

Pearsons χ^2 66.767, 12 df, $p < .001$

8.3 Arbeidstid brukt på gårdsdrifta

Vi har delt inn bøndernes arbeidsinnsats på bruket etter hvor mange timer de legger ned i gårdsdrifta.

Tabell 15: Syn på endring i den økonomiske utviklinga på bruket de siste fem årene etter arbeidstid brukt på gårdsdrifta. 2008. Prosent.

	Mindre enn				Mer enn	
	200 t	200-849 t	850-1699 t	1700-2549 t	2550 t	Totalt
Endret seg i positiv retning	11.0	15.3	22.7	22.2	22.4	19.2
Ingen endring	30.6	31.9	28.5	26.5	22.1	27.9
Endret seg i negativ retning	50.3	46.7	44.3	48.1	52.1	48.0
Vet ikke	8.1	6.1	4.5	3.1	3.4	4.8
Sum	100.0	100.0	100.0	99.9	100.0	100.0
N	173	392	291	351	290	1497

Kendall's tau-b -.046-verdi -2.122, $p = .034$

Det er ingen helt entydig tolkning av sammenhengen mellom arbeidstid lagt ned i gårdsdrifta og hvordan man vurderer inntektsutviklingen de siste fem årene. Tendensen er at de som arbeider minst 850 timer (tilsvarer om lag halv stilling) er mer fornøyde med utviklinga i resultatet fra gårdsdrifta de siste fem årene, enn hva de som arbeider mindre på bruket er. Samtidig ser vi at de som jobber mest på bruket er minst like misfornøyde med inntektsutviklinga som de som legger ned liten arbeidsinnsats i gårdsdrifta. Resultatene er imidlertid klarere når det gjelder vurderingen av hvordan de tror at inntekten kommer til å utvikle seg i de neste fem årene.

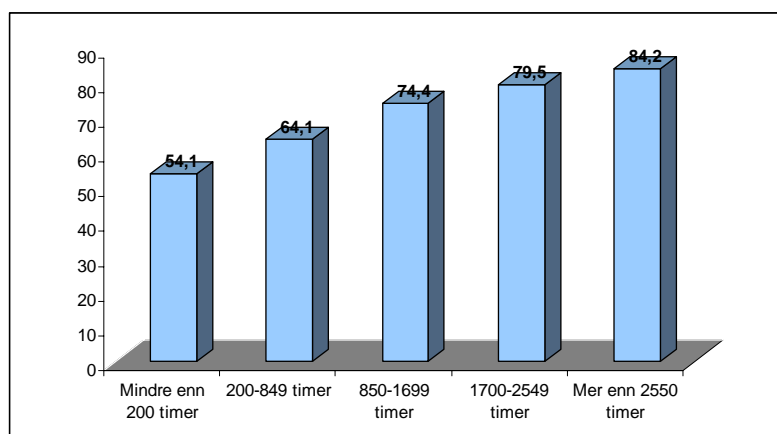
Tabell 16: Syn på endring i den økonomiske utviklinga på bruket de kommende fem åra etter arbeidstid brukt på gårdsdrifta. 2008. Prosent.

	Mindre enn				Mer enn	
	200 t	200-849 t	850-1699 t	1700-2549 t	2550 t	Totalt
Endre seg i positiv retning	17.6	32.6	38.5	43.6	42.6	36.5
Ingen endring	27.8	24.4	20.4	22.9	20.5	22.9
Endre seg i negativ retning	35.8	23.1	23.4	18.1	19.1	22.7
Vet ikke	18.8	19.9	17.7	15.3	17.8	17.9
Sum	100.0	100.0	100.0	99.9	100.0	100.0
N	176	402	299	353	298	1528

Kendall's tau-b -.105-verdi -5.115, $p < .001$

Forventningene om en positiv inntektsutvikling de neste fem årene er størst blant de som legger ned arbeid minst tilsvarende en heltidsstilling (mer enn 1700 timer). Ser vi på andelen som tror at utviklingen vil komme til å gå i negativ retning, reduseres den desto mer arbeid man legger

ned i gårdsdrifta. Det er derfor heller ikke overraskende at forventningene til årets jordbruksoppgjør øker desto mer arbeidstid man bruker på gårdsarbeid.

Figur 4: Andel som er helt enig i påstanden "prisene til bøndene må kraftig opp i årets jordbruksoppgjør" etter antall arbeidstimer på bruket. Prosent helt enig.

Inntekten fra gårdsdriften er naturlig nok viktigere desto mer arbeid man legger ned i gårdsdrifta, og som vi ser øker andelen som er helt enige i at prisene må løftes kraftig i årets oppgjør med antall timer de legger ned i gården.

Tabell 17: Grad av enighet i påstanden "jordbruksstøtten må i større grad frikobles fra produksjonen" etter antall arbeidstimer på bruket. 2008. Prosent.

	Mindre enn 200 t	200-849 t	850-1699 t	1700-2549 t	Mer enn 2550 t	Totalt
Helt enig	6.5	10.3	9.2	8.4	7.8	8.7
Delvis enig	19.0	25.1	21.8	16.5	12.9	19.4
Både og	43.5	30.8	30.4	32.1	26.8	31.6
Delvis uenig	17.9	18.5	17.4	24.3	26.8	21.2
Helt uenig	13.1	15.4	21.2	18.8	25.8	19.1
Sum	100.0	100.1	100.0	100.1	100.1	100.0
N	168	390	293	346	295	1492

Kendall's tau-b -0.105 , t-verdi -5.188 , $p < .001$

Det er en tendens i materialet til at oppslutningen om en frikobling mellom jordbruksstøtten og produksjonen reduseres desto mer tid man legger ned i gårdsdrifta. Mer en annen hver bonde som jobber mer enn 2550 timer i året på bruket er motstander av en frikobling, mens tilsvarende andel blant de som jobber mindre enn 200 timer på bruket er 31.0 prosent. Samme retning i sammenhengen finner vi når vi ser på oppslutning om å fjerne produksjonsbegrensningene i norsk landbruk.

Tabell 18: Grad av enighet i påstanden "det er på tide å fjerne produksjonsbegrensningene i norsk jordbruk" etter antall arbeidstimer på bruket. 2008. Prosent.

	Mindre enn 200 t	200-849 t	850-1699 t	1700-2549 t	Mer enn 2550 t	Totalt
Helt enig	19.6	19.3	18.7	12.2	10.4	15.8
Delvis enig	24.4	20.9	20.1	14.8	18.1	19.1
Både og	32.1	30.9	27.6	26.4	21.8	27.5
Delvis uenig	14.3	15.8	16.7	20.7	17.4	17.3
Helt uenig	9.5	13.1	17.0	25.9	32.2	20.2
Sum	99.9	100.1	100.1	100.0	99.9	99.9
N	168	398	294	352	298	1510

Kendall's tau-b -0.161 , t-verdi -7.981 , $p < .001$

Som tabellen viser er motstanden mot å fjerne produksjonsbegrensningene i norsk jordbruk størst blant de bøndene som legger ned mest arbeidstid på bruket. Mens annenhver bonde som jobber mest på bruket er motstander av å fjerne produksjonsbegrensningene, er mindre enn hver fjerde bonde som arbeider minst på bruket motstander av å fjerne produksjonsbegrensningene.

Hvis vi ser de to påstandene under ett finner vi at 12.8 prosent av bøndene både er motstandere av å frikoble produksjonsstøtten fra produksjonen og samtidig er for å oppheve produksjonsbegrensningene ("de mest liberale bøndene"). Motsatt er 10.1 prosent av bøndene både tilhengere av å frikoble produksjonsstøtten fra produksjonen og samtidig er motstandere av å oppheve produksjonsbegrensningene ("de mest restriktive bøndene"). Resten av bøndene fordeler seg i to like store grupper: 38.7 prosent er enten motstandere av å frikoble produksjonsstøtten fra produksjonen og samtidig motstandere av å oppheve produksjonsbegrensningene, eller omvendt. Den siste gruppa (utgjør 38.4%) har ikke gjort seg opp noen mening om noen av de to påstandene.

8.3 Antall dekar jordbruksareal i drift

Gårdsstørrelse er her målt i antall dekar jordbruksareal som drives av den enkelte bruker. Det vil si summen av eid og leid dyrka mark.

Tabell 19: Syn på endring i den økonomiske utviklinga på bruket de siste fem årene etter jordbruksareal drevet av bruker. 2008. Prosent.

	<i>Under 50 daa</i>	<i>50-99 daa</i>	<i>100-249 daa</i>	<i>250-499 daa</i>	<i>Mer enn 500 daa</i>	<i>Totalt</i>
Endret seg i positiv retning	14.3	17.0	17.8	23.4	28.4	19.2
Ingen endring	29.1	30.7	28.4	27.6	16.5	27.9
Endret seg i negativ retning	51.4	43.7	49.1	45.8	52.3	48.0
Vet ikke	5.1	8.7	4.7	3.2	2.8	5.0
Sum	99.9	100.1	100.0	99.9	100.0	100.1
N	175	277	641	312	109	1514

Kendall's tau-b -.054, t-verdi -2.413, p=.016

Det er en klar tendens til at andelen som mener at inntekten fra bruket har utviklet seg positivt de siste fem årene øker med antall dekar jordbruksareal man driver. Samtidig ser vi også at andelen som mener at utviklingen har gått i motsatt retning, ikke er lavere blant de bøndene som driver store gårder enn den er blant de som driver mindre bruk. Resultatene er tydeligere når det gjelder vurderingen av hvordan de tror at inntekten kommer til å utvikle seg i de neste fem årene.

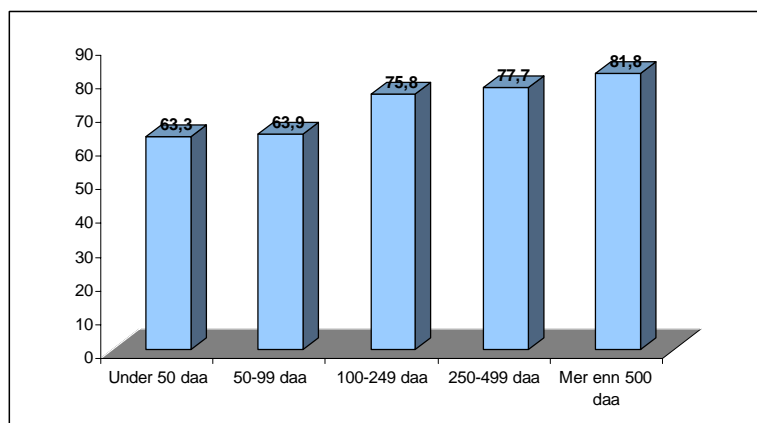
Tabell 20: Syn på endring i den økonomiske utviklinga på bruket de kommende fem åra etter jordbruksareal drevet av bruker. 2008. Prosent.

	<i>Under 50 daa</i>	<i>50-99 daa</i>	<i>100-249 daa</i>	<i>250-499 daa</i>	<i>Mer enn 500 daa</i>	<i>Totalt</i>
Endre seg i positiv retning	26.5	27.7	34.3	48.9	50.0	36.3
Ingen endring	28.2	26.3	22.1	19.7	21.4	23.0
Endre seg i negativ retning	31.5	24.6	23.9	15.0	17.9	22.7
Vet ikke	13.8	21.4	19.8	16.3	10.7	18.0
Sum	100.0	100.0	100.0	99.9	100.0	100.0
N	181	285	648	319	112	1545

Kendall's tau-b -.118-verdi -5.737, p<.001

Andelen som har tro på en positiv inntektsutvikling i årene framover øker mer gårdsstørrelse. Mens annenhver bonde som driver minst 250 dekar tror på at inntekten fra bruket vil gå i positiv retning de kommende fem årene, er tilsvarende andel blant de som driver bruk under 100 dekar 27-28 prosent. Det er også en betydelig lavere andel som tror at inntektsutviklingen vil gå i negativ retning blant de som driver større bruk, enn hva det er blant de som driver mindre gårder.

På samme måte som andelen som forventer et kraftig løft i kommende jordbruksoppgjør økte med antall timer en legger ned i gårdsdrifta, øker forventningene også med gårdsstørrelse.

Figur 5: Andel som er helt enig i påstanden "prisene til bøndene må kraftig opp i årets jordbruksoppgjør" etter hvor stort jordbruksareal de driver. Prosent helt enig.

Det synes å gå et skille mellom bruk over og under 100 dekar dyrka mark, hvor de som driver gårder under 100 dekar i mindre grad mener at prisene må kraftig opp i årets jordbruksoppgjør sammenlignet med de som driver større bruk.

Tabell 21: Grad av enighet i påstanden "jordbruksstøtten må i større grad frikobles fra produksjonen" etter antall dekar jordbruksareal drevet. Prosent.

	Under 50 daa	50-99 daa	100-249 daa	250-499 daa	Mer enn 500 daa	Totalt
Helt enig	13.8	11.4	7.4	7.0	8.2	8.8
Delvis enig	17.8	23.4	21.9	14.3	9.1	19.2
Både og	36.2	31.0	32.8	29.9	24.5	31.7
Delvis uenig	14.9	20.1	20.5	24.2	27.3	21.0
Helt uenig	17.2	14.2	17.4	24.5	30.9	19.3
Sum	99.9	99.9	100.0	99.9	100.0	100.0
N	174	274	634	314	110	1506

Kendall's tau-b -.123, t-verdi -5.732, p<.001

Som vi ser av tabellen blir motstanden mot å frikoble jordbruksstøtten fra produksjonen sterkere desto større gårder bøndene driver. Dette analogt med hva vi fant for antall timer lagt ned i gårdsdrifta. Mens 31.6 prosent av bøndene som driver mindre enn 50 dekar jordbruksareal ønsker en frikobling mellom støtte og produksjon, er tilsvarende andel 17.3 prosent blant de som driver mer enn 500 dekar jordbruksareal.

Tabell 22: Grad av enighet i påstanden "det er på tide å fjerne produksjonsbegrensningene i norsk jordbruk" etter antall dekar jordbruksareal drevet. Prosent.

	<i>Under 50 daa</i>	<i>50-99 daa</i>	<i>100-249 daa</i>	<i>250-499 daa</i>	<i>Mer enn 500 daa</i>	<i>Totalt</i>
Helt enig	25.6	18.3	15.6	10.0	18.6	16.3
Delvis enig	19.3	20.1	19.7	16.6	23.4	19.3
Både og	27.8	26.5	26.1	28.5	27.0	26.9
Delvis uenig	16.5	17.2	17.6	15.7	17.1	17.0
Helt uenig	10.8	17.9	21.1	29.2	13.5	20.4
Sum	99.9	99.9	100.0	99.9	100.0	100.0
N	174	274	634	314	110	1506

Kendall's tau-b -.082, t-verdi -3.967, p<.001

Resultatene når det gjelder bøndernes holdninger til å fjerne produksjonsbegrensningene avhengig av hvor store bruk de driver er mer uklare. Som vi ser er det minst like stor oppslutning om å fjerne produksjonsbegrensningene blant de bøndene som driver de minste brukene (under 100 daa), som det er blant de som driver de største brukene (over 500 daa).